

27 grudnia 2016 r.

prof. dr hab. Mirosław Szreder
Kierownik Katedry Statystyki
Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 101
81-824 Sopot

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Kamili Kaczmarczyk
pt. "Bierność i bezrobocie młodzieży w Polsce"
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Zenona Wiśniewskiego**

Powierzona mi do oceny rozprawa doktorska mgr Kamili Kaczmarczyk dotyczy aktualnej i ważnej we współczesnej Europie problematyki bierności na rynku pracy oraz bezrobocia wśród młodzieży. Autorka koncentruje swoją uwagę na rynku pracy w Polsce, ale bardzo szeroko i trafnie przedstawia analizowane problemy na tle innych krajów europejskich. Jest bowiem szereg wspólnych dla wielu krajów źródeł obu zjawisk – bierności zawodowej i bezrobocia wśród młodzieży. Wysoka stopa bezrobocia młodzieży była w wielu krajach poważnym wyzwaniem dla rządzących już przed 2008 rokiem, a kryzys finansowy i przedłużające się jego skutki gospodarcze tylko zaostrzyły ten problem. Jego konsekwencje obejmują wiele istotnych sfer życia gospodarczego, społecznego, a w ostatnich latach także politycznego. W tym kontekście za najbardziej interesujące uznaję następujące cele częściowe badań, których podjęła się Autorka i które omawia w swojej rozprawie:

- 1) identyfikację i analizę czynników wpływających na ryzyko bierności społeczno-zawodowej i bezrobocia wśród osób młodych w Polsce,
- 2) sformułowanie zaleceń dla instytucji rynku pracy, które przyczynić się mogą do poprawy sytuacji osób młodych na rynku pracy,
- 3) sformułowanie rekomendacji dla młodzieży, które pozwoliłyby na przygotowanie się do wejścia na rynek pracy i utrzymanie się na nim.

Sądzę, że spośród sześciu celów teoretyczno-poznawczych i użytecznych wymienionych przez Autorkę na s. 5, trzy powyższe są najważniejsze i wystarczające, biorąc pod uwagę merytoryczny zakres zrealizowanych badań. W szczególności za zbędne uważam wyszczególnienie celu określonego jako: „*przegląd zagadnień związanych z młodzieżą na rynku pracy*”, który uważam za mało precyzyjny w kontekście zasadniczego (głównego) celu rozprawy. Za główny cel swoich badań Autorka przyjęła: „*analizę specyfiki i determinant bierności społeczno-zawodowej młodzieży jako grupy szczególnie narażonej na wykluczenie społeczne*” (s. 5). Tak sformułowany cel ten uważam za naukowo i poznawczo wartościowy,

dobrze korespondujący z potrzebami właściwej polityki gospodarczej i społecznej w zakresie zatrudnienia młodzieży. W swoim sformułowaniu zawiera on dobrze rozpoznane przez Autorkę zagrożenie, jakim jest wykluczenie społeczne młodych ludzi pozostających długo poza rynkiem pracy.

Rozprawę, poza dobrze napisanym Wstępem, otwiera rozdział poświęcony teoretycznym aspektom bezrobocia i bierności zawodowej. O ile nie mam istotnych zastrzeżeń do merytorycznej zawartości tego rozdziału, to nie jestem pewien, czy jego tytuł: „*Teoretyczne aspekty bezrobocia i bierności zawodowej*” jest najwłaściwszy. Moim zdaniem bardziej adekwatny do treści byłby tytuł: „Bezrobocie i bierność zawodowa – ujęcie teoretyczne”. Autorka bowiem nie pisze o teoretycznych aspektach rozważanego problemu, lecz próbuje problem ten wyjaśnić oraz powiązać z najważniejszymi jego przyczynami, posługując się różnymi podejściami do niego, zaczerpniętymi z teorii ekonomii.

W rozdziale tym zdefiniowane zostały najważniejsze pojęcia z zakresu rynku pracy, scharakteryzowane zostały przyczyny bezrobocia i bierności zawodowej w oparciu o wybrane teorie ekonomiczne oraz przedstawiona została skala obu zjawisk w Polsce w ujęciu dynamicznym i przestrzennym. Moim zdaniem, rozdział ten stanowi dobre wprowadzenie do omawianych w dalszej części rozprawy zagadnień. Autorka wykazała się w nim dobrą znajomością najważniejszych kategorii z zakresu rynku pracy, a także wiedzą o źródłach danych o bezrobociu i bierności zawodowej, oraz o wynikach prac innych badaczy, w kraju i za granicą, na podjęte w rozprawie tematy. To czego się Autorka nie ustrzegła, to dość typowa dla młodych badaczy niechęć lub brak odwagi do podjęcia krytycznej dyskusji z przywołanymi z literatury wynikami badań. W niektórych fragmentach rozdziału 1 można wręcz odnieść wrażenie, że Autorka na równi stawia pozytywne i negatywne konsekwencje bezrobocia. Pisze np. „*Należy jednak pamiętać, że wśród jego (bezrobocia – mój przyp.) skutków warto rozróżnić również pozytywne konsekwencje, do których można zaliczyć przede wszystkim wzrost konkurencji między pracownikami na rynku pracy, obniżenie postulatów płacowych, poprawę dyscypliny pracy, wzrost kwalifikacji zasobu pracy, a także migracje zarobkowe. Większość z tych efektów odczuwalna jest jedynie dla pracodawców, którzy mają możliwość obniżenia kosztów związanych z wynagrodzeniami*”, (s. 39). Takie przedstawienie potencjalnie korzystnych efektów bezrobocia, z czym można dyskutować, domaga się zarówno wyjaśnień, jak i krytycznej oceny naukowca. Podobnie, nie wystarczy w pracy naukowej napisać, że kontrowersyjne są wyniki badań wskazujące na korzystne zjawisko, jakim jest zmniejszanie się śmiertelności wraz ze wzrostem stopy bezrobocia, por. przytoczone badania C. Ruhm na s. 41-42. Cytując takie wyniki, trzeba je poddać krytycznej analizie, np. z punktu widzenia

możliwości identyfikacji zależności przyczynowo-skutkowych przez model ekonometryczny (narzędzie wykorzystane przez C. Rahm), a także z punktu widzenia teorii, na której oparta jest konstrukcja takiego modelu.

Innym, ale już mniej ważnym zagadnieniem jest w tym rozdziale połączenie dwóch zjawisk, które w moim odczuciu nie są jednorodne (zwłaszcza w kontekście przyczyn), mianowicie bezrobocia i bierności zawodowej. Autorka co prawda zdaje sobie z tego sprawę, na co wskazuje zakończenie omówienia na s. 45 jednego wątku i przejścia w nowym akapicie do kolejnego: „*Kolejnym aspektem jest bierność zawodowa*”. Być może warto rozważyć, czy z punktu widzenia celu pracy, nie byłoby właściwszym wyodrębnienie w każdym z podrozdziałów części poświęconej bezrobociu i części dotyczącej bierności zawodowej.

Do strony redakcyjnej rozprawy odniosę się na końcu niniejszej recenzji, tym niemniej sygnalizuję w tym miejscu mało zrozumiałe posługiwanie się przez Autorkę w niektórych fragmentach językiem potocznym, skażonym brakiem precyzji. W obu następujących zdaniach: „*Podobnie w przypadku kobiet, które zdecydowały się na macierzyństwo, nie można stanowczo stwierdzić, że taka decyzja jest niekorzystna, zarówno dla jednostki, jak i dla sytuacji demograficznej całego kraju*” (s. 45); „*bierność młodych matek nie jest jednoznacznie negatywnym zjawiskiem*” (s. 47), określenia „*stanowczo stwierdzić*” czy „*jednoznacznie*” są nie na miejscu, bo nie dotyczą one w ogóle negatywnych zjawisk. Tego rodzaju potoczny język razi też w innych miejscach, np. na s. 25: „*Niemniej jednak bumelanci mogą zostać przyłapani na obijaniu się skutkiem czego stracą pracę*”¹.

Rozdział 2 poświęcony jest w całości problemom młodzieży na rynku pracy. Jest to ważna część rozprawy, biorąc pod uwagę jej główny cel badawczy i tytuł. Autorka omawia w nim najważniejsze aspekty obecności na rynku pracy ludzi młodych w ujęciu teorii poszukiwań na rynku pracy, teorii zasobowej oraz teorii segmentacji. Bogata jest także w tym rozdziale charakterystyka uwarunkowań sytuacji młodzieży, jako specyficznej grupy pracobiorców na rynku pracy. Ostatnie fragmenty rozdziału poświęcone są zjawisku bierności zawodowej młodzieży – przyczynom, skutkom i strategiom przeciwdziałania, zarówno bierności, jak i bezrobociu młodych ludzi. Moim zdaniem, Autorka dobrze identyfikuje najistotniejsze problemy młodzieży na rynku pracy i w sposób właściwy je charakteryzuje, korzystając z trafnie dobranej literatury polsko- i obcojęzycznej. Bardzo dobrym i wartościowym elementem charakterystyki zawartej w tym rozdziale jest precyzyjne omówienie różnic w dwóch najpopularniejszych miarach aktywności młodych ludzi na rynku pracy: stopą bezrobocia i

¹ Pomijam już kwestię błędu interpunkcyjnego w tym zdaniu (brak przecinka) oraz gramatycznego – słowo „niemniej” oznacza to samo co „jednak”, stąd drugie z tych słów jest tu zbędne.

stopą NEET (ang. Not in Employment, Education or Training). Mgr Kamila Kaczmarczyk wykazała się w tym fragmencie rozprawy odpowiednią wiedzą z zakresu ekonomii i zarządzania kapitałem ludzkim, potrzebną do naukowej analizy problemów bierności i bezrobocia wśród młodzieży w Polsce i na świecie. Słabą stroną rozdziału 2 jest brak konsekwencji Autorki w niektórych miejscach prezentowanych wywodów. Dotyczy to zarówno kwestii definicji (p. 2.1), z której wynika (por. s. 55), iż Autorka dokonuje w rozprawie rozróżnienia między pojęciem „osoby młode” a „młodzieży” (ta ostatnia kategoria utożsamiana jest w rozprawie z młodzieżą), co musi prowadzić do nieporozumień w dalszych częściach tekstu. Ponadto, tytuł tego podrozdziału powinien brzmieć nie „Kwestie metodologiczne”, a raczej „Kwestie pojęciowe”, gdyż o metodologii nic Autorka w nim nie pisze. Niekonsekwencja jej polega na tym, że z jednej strony przedstawia ludzi młodych jako – moim zdaniem – przesadnie nieporadnych: „*Osoby młode zazwyczaj nie znają aktualnie panujących warunków na rynku pracy, stąd też nie wiedzą dokąd powinni udać się w celu znalezienia zatrudnienia lub przydatnych w ich przypadku szkoleń*” (s. 78), a z drugiej o urodzonych po 1980 r., czyli także o młodych ludziach pisze: „*mają sprecyzowane i wysokie wykształcenie, świetnie znają języki obce, potrafią znaleźć każdą potrzebną informację*” (s. 65). Zbyt łatwo Autorka dokonuje uogólnień, tworzy lub powiela pewne stereotypy, nie bacząc na istotne wewnętrzne zróżnicowanie populacji ludzi młodych. Podobnie zbyt mało krytycznie mgr Kaczmarczyk omawia i próbuje uogólnić (na s. 66-67) zaczerpnięte ze źródeł internetowych wyniki badania próbkowego (sondażowego), nie wnikając w to jaki był dobór respondentów do próby, oraz jak została określona liczebność próby (1011 respondentów z 64 krajów), a ostatecznie – jaka jest wiarygodność cytowanych wyników.

Rozdział 3 zawiera prezentację i charakterystykę wyników badań innych autorów na temat determinant bierności zawodowej i bezrobocia młodzieży w Polsce (w pierwszej części rozdziału) i w wybranych krajach UE (w drugiej części rozdziału). Poszukując najważniejszych przyczyn bierności zawodowej młodzieży w Polsce, Autorka trafnie odwołuje się do wyników badania BAEL, a także do innych źródeł wtórnych, w tym badań CBOS. Zabrakło jedynie w tym fragmencie uporządkowania i zhierarchizowania rozpatrywanych przyczyn, bo wyników badań przytoczono wiele, a nie zawsze są one ze sobą zgodne. Pewną przeszkodą w podsumowaniu tych wyników jest to, że odnoszą się one do różnie definiowanych populacji ze względu na wiek młodych ludzi. Problemowi temu Autorka nie poświęca wiele uwagi, chociaż uważam go za ważny. Mamy bowiem kolejno omawiane badania dotyczące następujących przedziałów wieku młodzieży (w latach): 16 – 24 (na s. 87), 18 – 29 (na s. 88 i 94), 15 – 35 (na s. 91), poniżej 30 lat (na s. 92), poniżej 27 lat (na s. 93). Mimo tych trudności,

za wartościowe uważam dotarcie przez Autorkę do źródeł wielu badań statystycznych i scharakteryzowanie najważniejszych przyczyn zarówno bierności zawodowej wśród młodzieży, jak i bezrobocia, w tym długotrwałego.

Ciekawa jest koncepcja drugiej części rozdziału 3, w której Autorka najpierw skonstruowała oryginalny taksonomiczny miernik sytuacji młodzieży (osób do 29 roku życia) na rynkach pracy w krajach UE, aby następnie sklasyfikować wszystkie 28 krajów członkowskich ze względu na stopień natężenia problemów młodych ludzi na rynku pracy. To pozwoliło Autorce omawiać nie wszystkie kraje członkowskie, lecz pojedynczych reprezentantów każdej z czterech grup krajów o: bardzo dobrej, dobrej, trudnej i bardzo trudnej sytuacji młodzieży na rynku pracy. W podsumowaniu tej części badań Autorka dokonała charakterystyki wspólnych dla wszystkich tych grup oraz specyficznych dla nich cech wpływających na pozycję młodego człowieka na rynku pracy. Autorka powołała się wielokrotnie na wyniki badań ekonometrycznych (oszacowania modeli probitowych i logitowych), pozwalających ocenić istotność wpływu określonych cech lub skojarzenia cech z biernością zawodową lub bezrobociem młodych ludzi w poszczególnych krajach. Cały ten rozdział zawiera wiele oryginalnych treści, bezpośrednio związanych z zasadniczym celem badawczym rozprawy. Redakcyjnie tekst wymaga pewnych korekt. Za zbędne uważam np. zdania typu: „*Polska jest krajem reprezentującym Europę Środkową*” (s. 86), a także zdania wprowadzające w błąd, na przykład sugerujące, że powierzchnia kraju (tu: Francji) determinuje wielkość jego gospodarki: „*Powierzchnia tego państwa wynosi 633 tys. km². Jest to więc największa unijna gospodarka*” (s. 108).

Cały rozdział 4 poświęcony jest charakterystyce i analizie sytuacji ludzi młodych na rynku pracy w Polsce. W tej części rozprawy Autorka odwołuje się do badań Głównego Urzędu Statystycznego z lat 2007-2014. W pierwszym podrozdziale mgr Kamila Kaczmarczyk szeroko i kompetentnie omawia sposoby pomiaru i natężenie najważniejszych wielkości charakteryzujących sytuację młodych ludzi na rynku pracy: bierność zawodową, wielkość i strukturę zatrudnienia, bezrobocie w różnych przekrojach, a także bierność społeczną. W drugim podrozdziale Autorka prezentuje zróżnicowanie tych wielkości w ujęciu regionalnym, wg województw w Polsce. W dobrze napisanym podsumowaniu tego rozdziału zawarte są taksonomiczne miary grupowania, wskazujące na podobieństwa województw pod względem natężenia poszczególnych miar charakteryzujących lokalne rynki pracy i miejsce na nich ludzi młodych. Uwag krytycznych (z wyjątkiem tych o charakterze redakcyjnych) do tego rozdziału nie mam. Wątpliwości natomiast mam co do operowania w całym tym rozdziale dwiema kategoriami wieku ludzi młodych: 15-24 lat i 15-29 lat, bez wyraźnego wskazania, czym te

dwie zbiorowości różnią się między sobą². Na przykład, odgrywa to istotne znaczenie w przypadku osób studiujących, które najczęściej dopiero w wieku 24 lat wchodzi na rynek pracy. Druga wątpliwość związana jest z kwestią techniczną, mianowicie nadużywaniem – moim zdaniem – współczynnika zmienności w interpretacjach zróżnicowania zjawisk w czasie, por. np. wielkość 43,4% odniesiona do zróżnicowania w przedziale od 1,6% do 5,8% na s. 129. Cały ten rozdział stanowi jednak bogatą charakterystykę młodych ludzi na rynku pracy w Polsce i w poszczególnych województwach. Prezentuje interesujące zależności między określonymi charakterystykami sytuacji na rynku pracy a czynnikami, które mogą tę sytuację determinować.

Na kluczowe dla realizacji celu rozprawy pytania Autorka stara się odpowiedzieć w rozdziale piątym. W oparciu o pozyskane z GUS dane jednostkowe o 14795 osobach objętych badaniem BAEL w IV kwartale 2014 r., mgr Kamila Kaczmarczyk dokonała oszacowań modeli ekonometrycznych, pozwalających rozpoznać czynniki stanowiące istotne zagrożenia dla młodzieży na rynku pracy. W szczególności oceniona została statystyczna istotność wybranych czynników demograficzno-społecznych zwiększających zagrożenie młodych osób przynależnością do jednej ze zbiorowości: biernych zawodowo, biernych społecznie, bezrobotnych oraz długookresowo bezrobotnych. Jest to fragment rozprawy najbardziej wartościowy z punktu widzenia poznawczego, a zarazem stanowiący najbardziej oryginalny wkład Autorki w rozwój badań nad rynkiem pracy i sytuacją ludzi młodych na nim. Mgr Kamila Kaczmarczyk zdołała w sposób przekonujący, wsparty analizą wyników badań empirycznych, zidentyfikować wpływ następujących cech na sytuację młodzieży na rynku pracy: wieku, płci, stanu cywilnego, wykształcenia, miejsca zamieszkania i stażu pracy. Ponadto Autorka odniosła się do stopnia zagrożenia biernością lub bezrobociem ludzi młodych, wynikającego z bycia osobą niepełnosprawną. Ciekawe i oryginalne są także wnioski Autorki z analizy wpływu sytuacji na rynku pracy danego województwa, z którego pochodzą młodzi ludzie, na ich szanse bycia aktywnym zawodowo i zatrudnionym. W ostatniej części rozdziału piątego Autorka zawarła podsumowanie najważniejszych konkluzji i rekomendacji. Z kolei w Zakończeniu (s. 208-216) wnioski te zostały omówione na tle sytuacji rynków pracy w innych krajach.

Z przekonaniem stwierdzam, że mgr Kamila Kaczmarczyk zrealizowała postawione na wstępie cele badawcze, wniosła nową wiedzę do badań sytuacji młodych ludzi na rynku pracy w Polsce i w Europie. Jest to wiedza, którą oceniam jako wartościową dla prowadzenia odpowiedniej polityki rynku pracy w odniesieniu do ludzi młodych. O jej aktualności świadczy waga, jaką przykłada się współcześnie do zwiększania aktywności społecznej i zawodowej

² Zbyt często te dwie zbiorowości są zestawione w bliskim sąsiedztwie prezentowanej w rozprawie analizy, bez stosownych wyjaśnień, np. p. 4.2.2 i 4.2.3.

młodych osób, mając w szczególności na uwadze coraz mniej liczne roczniki zasilające rynek pracy w Polsce i w wielu innych krajach Europy.

Najsłabszą stroną rozprawy jest redakcja tekstu. Jest w nim wiele usterek gramatycznych, stylistycznych i typowo redakcyjnych. Sądzę, że Autorka należy do pokolenia ludzi młodych, którzy pozbawieni byli na niższych szczeblach edukacji wystarczających możliwości, a przede wszystkim nie mieli obowiązku doskonalenia umiejętności pisania tekstów w języku polskim. Prawdopodobnie niewielkie ma także Autorka doświadczenie w pisaniu tekstów naukowych, które wymagają dodatkowych umiejętności. Stąd pojawiają się w tekście zdania, typu: „*Obecnie oczekuje się od ludzi myślenia, podejmowania decyzji i brania za nie odpowiedzialności, a nie noszenia ciężkich rzeczy czy budowania*” (s. 60). Razi też w wielu miejscach brak precyzji języka.

Reasumując stwierdzam, że mgr Kamila Kaczmarczyk sformułowała i z powodzeniem rozwiązała w swojej rozprawie oryginalny problem badawczy, wzbogacając stan wiedzy w dziedzinie ekonomii na temat czynników determinujących sytuację młodych ludzi na rynku pracy. Szereg wniosków z przeprowadzonych przez Autorkę badań może być wykorzystanych jako rekomendacje dla instytucji odpowiedzialnych za właściwą politykę rynku pracy w Polsce. Opowiadam się za dopuszczeniem mgr Kamili Kaczmarczyk do publicznej obrony rozprawy doktorskiej przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Zenona Wiśniewskiego (oraz promotora pomocniczego – dr Moniki Wojdyło-Preisner).

prof. dr hab. Mirosław Szreder